

Післямова

наміру володіти нею для себе.

Право власності. Сервітут. Визначення права власності, запозичене багатьма буржуазними кодифікаціями, було дано римськими юристами. Вони розуміли під ним найбільш повне, найбільш абсолютне право *користуватися й розпоряджатися речами з тими лише обмеженнями, котрі встановлені договором або правом.*

Користуватися – значить отримувати зиск, принесений річчю, розпоряджатися – значить визначати її долю.

Коли ми говоримо “найбільш абсолютне” право розпорядження речами (а не “абсолютне”), потрібно мати на увазі *обмеження*, встановлені законом, і це дуже важливо для розуміння інституту власності взагалі. Власність – це, крім того, панування *пряме*, безпосереднє, виключне (тобто з вилученням будь-якої третьої особи від зазіхань на річ), *легко пристосовується* (тобто щойно відпадає яке-небудь з обмежень права власності, власник автоматично відновлює своє виключне право) та ін.

Деякі *обмеження* права земельної власності були встановлені ще Законами XII таблиць. Ніхто, наприклад, не міг саджати дерева ближче 5-9 футів від сусідньої ділянки та ін.

Особливою формою обмеження права власності є *сервітут*, тобто “право на чужу річ”. Розрізняли речові та особисті сервітути. Право проведення води через чужу ділянку, викликане господарчою необхідністю, є прикладом речового сервітути, яким римське право обтяжувало одного власника на користь іншого.

Під особистим сервітутом розумілося право позиттєвого

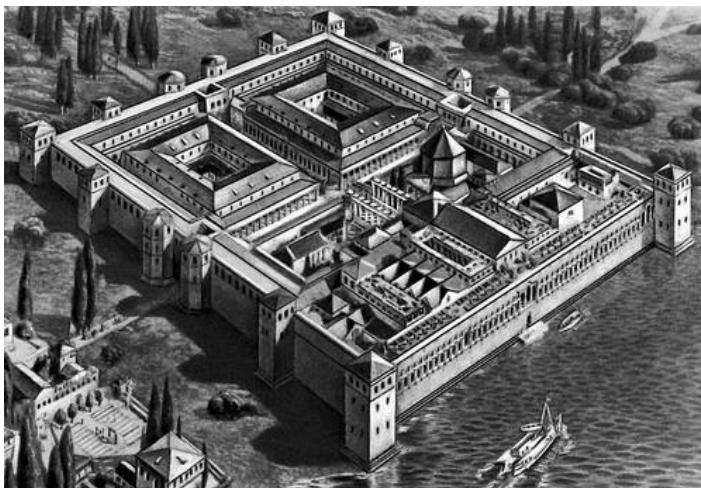
користування чужою річчю, за умови неушкодженості самої річі. Так, наслідувач може надати у позиттєве користування (особистий сервітут) кімнату в будинку, яку займає стара служниця, годувальниця та ін.

Зобов'язальне право. Типи договорів. Визначаючи зміст зобов'язання, римський юрист Павло (III ст. н.е.) писав: “Сутність зобов'язання полягає в тому, щоб зв'язати іншого перед нами, щоб він що-небудь дав, зробив або надав” (Дигести, 44.7.3).

Відповідно до того, виконуючи зобов'язання, особа “розв'язує себе”, знімає договірні кайдани, оскільки вона вже зробила або надала те, що вимагав договір.

Будь-яке зобов'язання виникає, за словами Гая, “або з договору, або з делікту”, що значить із завдання шкоди. Невиконання договору до вказаного у ньому терміну тягне за собою право на позов. Позови можуть бути як особистими – коли ми вимагаємо від іншого, щоб він дав або виконав домовлене, так і речовими – “коли ми висуваємо позовну вимогу про те, що тілесна річ є нашою або що яке-небудь речове право, наприклад, сервітут, належить нам по праву”.

Для дійсності договору необхідно: а) згода сторін, які зобов'язуються, і вона не повинна бути спричинена насиллям або обманом (“одне демонструється, а інше робиться”); б) його

Додатки

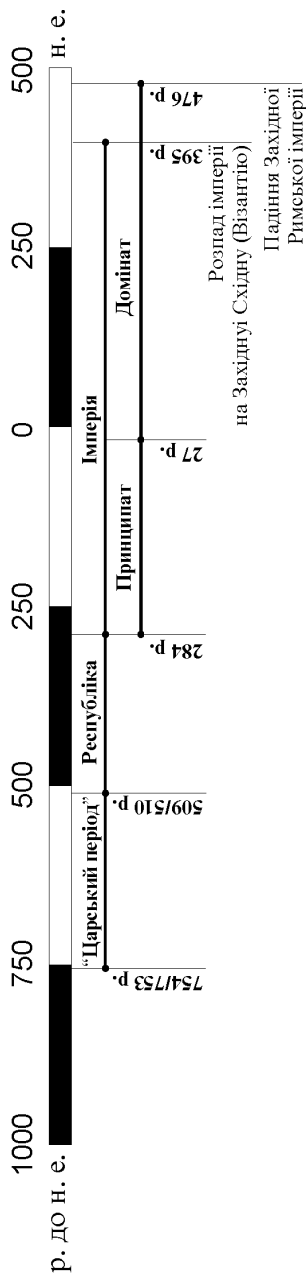

Додаток 2

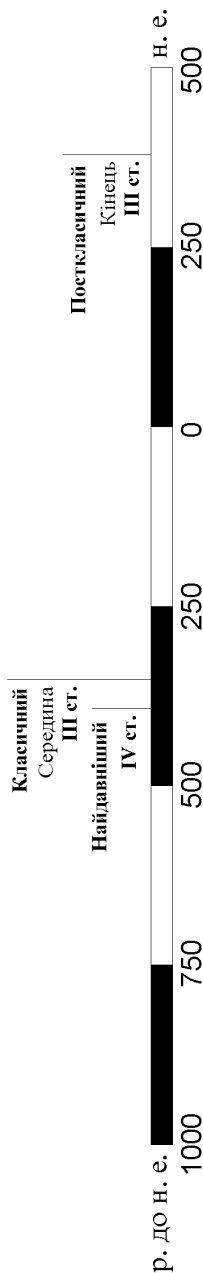
Порівняльна таблиця поглядів Платона та Аристотеля		АРИСТОТЕЛЬ
Ідеї	ПЛАТОН	
Походження держави	У державу об'єднуються люди для більш повного задоволення власних потреб	Держава починається з сім'ї, у державі повинні реалізовуватися потреби
Суспільство	Поділяється на три класи: мислителі, охоронці, ремісники (кожен з яких має свою функцію, роль у суспільстві визначається не статтю, а моральними чеснотами та урядом)	Поділяє суспільство на три класи, середній клас – основа політичного ладу в суспільстві. Не допускає антагонізму між багатими та бідними
Форма держави	Аристократія – найкраща, тиранія – найкраща, негативне ставлення до демократії як до “принципу жеребкування”, з декількох партій – тиранія	Три доцільні (монархія, аристократія, політія);
Закони	Потрібні тим народам, які не можуть керуватися мораллю	Три недоцільні (демократія, олігархія, тиранія). Ідеал – республіка-політія
	Необхідно знизити права на власність, та	Право є природне та умовне: закони є писані та неписані (традиції, звичаї). Аристократія не потребує законів

Додаток 3

Основні періоди історії та публічного права Давнього Риму

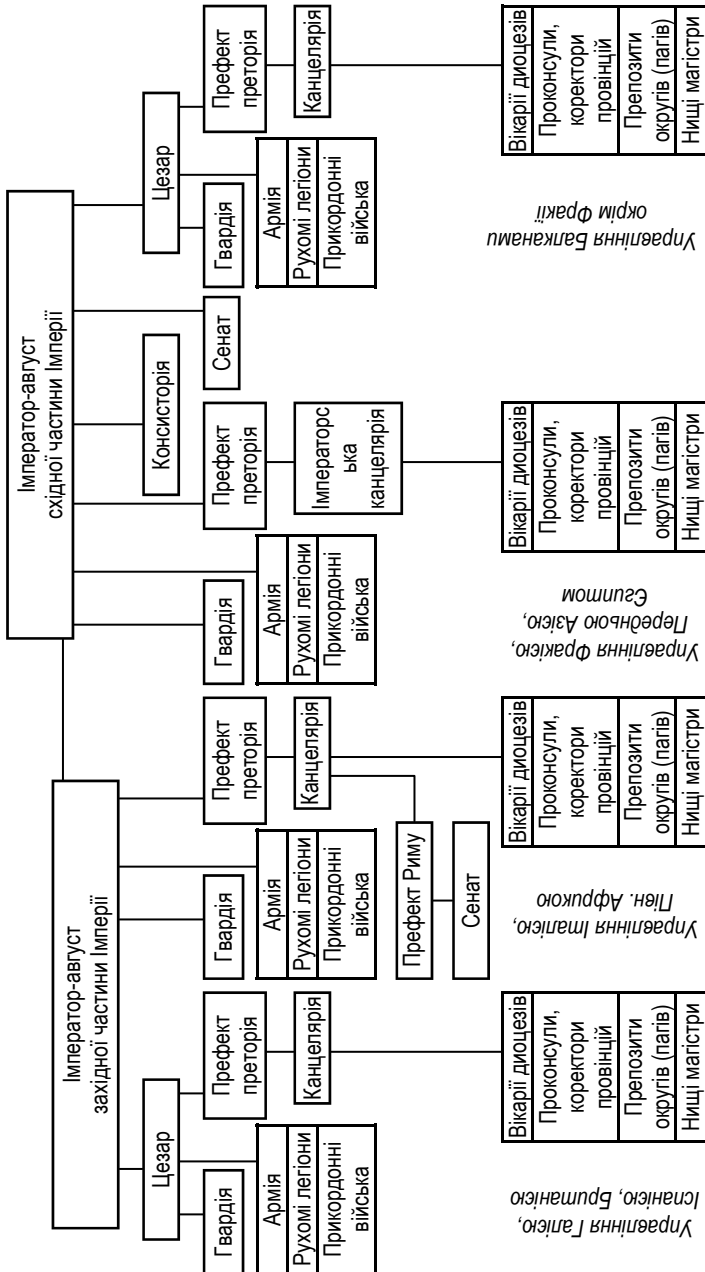

Основні періоди історії приватного права Давнього Риму

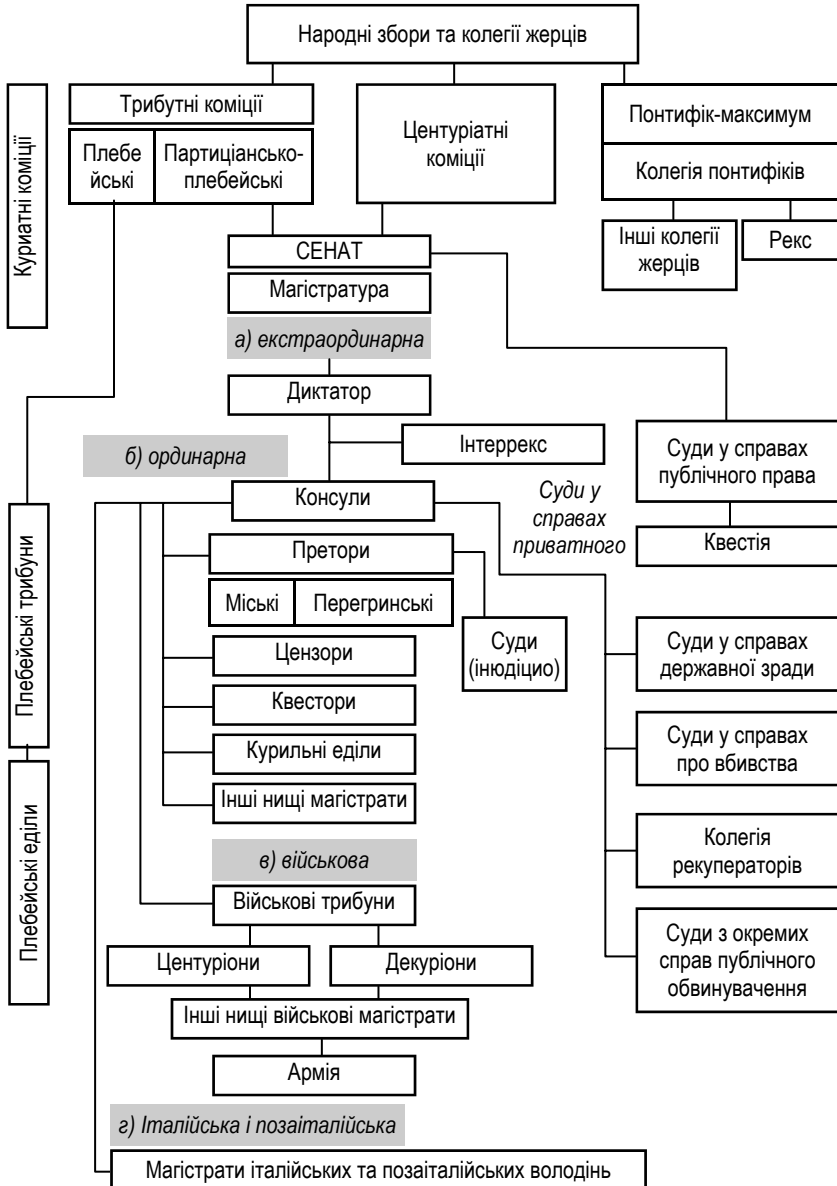
Додаток 4

Державний устрій Риму доби домініанти

Додаток 5

Державний устрій Риму доби республіки

Додаток 6

ЗАКОНИ XII ТАБЛИЦЬ

Закони XII таблиць – пам'ятник римського цивільного права.

Прийняті в 451-450 рр. до н.е. Оригінал не зберігся. Текст, що публікується, – це спроба реконструкції, зроблена в XIX ст. Матеріалом для реконструкції стали фрагменти Законів XII таблиць, приведені в творах давніх римських і грецьких авторів буквально або у довільному переказі. Імена авторів цих творів іноді вказані в дужках. Крім того, в дужки укладені слова, що допомагають розумінню лаконічного тексту джерел.

Таблиця I

1. Якщо викликають (кого-небудь) на судообговорення, нехай (викликаний) іде. Якщо (він) не йде, нехай (той, хто викликав) підтвердить (свій виклик) при свідках, а потім веде його насильно.
2. Якщо (викликаний) вигадує відмовки (для нез'явлення) або намагається сховатися, нехай (той, хто його викликав) накладе на нього руку.
3. Якщо перешкодою (для явки викликаного на судообговорення) буде його хвороба або старість, нехай (той, хто зробив виклик) дасть йому в'ючну тварину. Вози, якщо не захоче, надавати не зобов'язаний.
4. Нехай поручителем (на судовоговірні) за того, хто живе своїм господарством, буде (тільки) той, хто має своє господарство. За безхазяйного громадянина поручителем буде той, хто побажає.
5. На чому домовляться, про те нехай (позивач) і просить (на судообговоренні).
6. Якщо сторони не приходять до угоди, нехай (вони) до полудня зйдуться для тяжби на форумі або на коміціумі. Нехай обидві присутні сторони по черзі захищають (свої права).
7. Пополудні (магістрат) затвердить вимогу тієї сторони, яка присутня (при судообговоренні).
8. Якщо (на судообговоренні) присутні обидві сторони, нехай присмерк сонця буде крайнім терміном (судообговорення).

Таблиця II

1. (Гай. Інституції. IV,14). За позовами в 1000 і більше асів стягається (в касу понтифіків) судова застава (в сумі 500 асів), за позовами на меншу суму – 50 асів, так було встановлено Законом XII таблиць. Якщо суперечка йшла про свободу якої-небудь людини, то хоч би її ціна була найвищою, однак тим же законом наказувалося, щоб тяжба йшла про заставу (за людину, свобода якої оскаржувалася) всього лише (в розмірі 50 асів).
2. Якщо одна з таких причин, як... тяжка хвороба або (збіг дня судового розгляду) з днем, встановленим для обвинувачення (будь-кого) в зраді, (буде перешкоджати) судді, третейському посереднику або стороні, що судиться (з'явитися на судовий розгляд), то (таке) повинне бути перенесено на інший день.
3. Нехай (позовник), якому бракує показань свідків, іде до воріт будинку (свідка, що не з'явився на судовий розгляд) і протягом трьох днів привселюдно викликає (його).

Таблиця III

1. Нехай будуть (дані боржнику) 30 пільгових днів після визнання (ним) боргу або після постанови (проти нього) присудження.
2. (Після закінчення вказаного терміну) нехай (позивач) накладе руку (на боржника). Нехай веде його на sudoобговорення (для виконання рішення).
3. Якщо (боржник) не виконав (добровільно) присудження і ніхто не звільнив його від відповідальності при sudoобговоренні, нехай (позивач) веде його до себе і накладе на нього колодки або окови вагою не менше, а якщо побажає, то і більше за 15 фунтів.
4. (Під час перебування в ув'язненні боржник), якщо хоче, нехай годується за свій власний рахунок. Якщо ж він не знаходиться на своєму утриманні, то нехай (той, хто тримає його в ув'язненні), видає йому по фунту борошна в день, а при бажанні може давати і більше.
5. (Авл Геллій. Атичні ночі. XX,1,46). Тим часом (тобто поки боржник знаходився в ув'язненні), він мав право помиритися (з позивачем), але якщо (сторони) не помирилися, то (такі боржники) залишаються в ув'язненні 60 днів. Протягом цього терміну їх три рази підряд у базарні дні приводять до претора на коміціум, і (при цьому) оголошується присуджена з них сума

грошей. У третій базарний день вони підлягають смертній страті або поступають у продаж за кордон, за Тібр.

6. У третій базарний день нехай розрубать боржника на частини. Якщо щось виконувач відсікав більше або менше, то нехай це не буде поставлено йому в провину.¹
7. Нехай зберігає свою силу навіки позов проти зрадника.

Таблиця IV

1. (Цицерон. Про закони. III, 8, 19). З такою ж легкістю було позбавлене життя, як по XII таблицях, немовля, що відрізнялося винятковою потворністю.
2. Якщо батько тричі продасть сина, то нехай син буде вільний (від влади) батька.
3. (Цицерон. Філіппіки. II, 28, 69). Користуючись постановою XII таблиць, наказується чоловік, що наказав своїй дружині взяти речі, що належать їй, і віднявши у неї ключ, вигнав її.
4. (А. Геллій. Атичні ночі. III, 16, 12). Мені відомо, що коли жінка... народила на одинадцятому місяці після смерті чоловіка, то з цього виникла справа, неначе б вона зачала після того, як помер її чоловік, бо децемвіри написали, що людина народжується на десятому, а не на одинадцятому місяці.

Таблиця V

1. (Гай. Інституції. I, 144-145). Предки наші затверджували, що навіть повнолітні жінки внаслідок властивої їм легковажності повинні перебувати під опікою... Виключення допускалося тільки для дів-весталок, яких давні римляни в повагу до їх жрецького сану звільняли від опіки. Так було постановлено Законом XII таблиць.
2. (Гай. Інституції. II, 47). Законом XII таблиць було визначено, що *res mancipii*, що належать жінці, яка знаходилася під опікою агнатів, не підлягають давності, за винятком лише того випадку, коли сама жінка передала ці речі із згоди зберігача.
3. Як хто розпорядиться на випадок своєї смерті відносно свого домашнього майна або відносно опіки над підвладними йому особами, так нехай те і буде непорушним.

¹ А. Геллій. Атичні ночі. XX,1,48: “Коли боржник віддавався судом декільком кредиторам, то децемвіри дозволяли їм, якщо того побажають, розрубати і розділити на частини віддану ним людину. Але я не читав і не чув, щоб у старовину хто-небудь був розрубаний на частини”.

4. Якщо хто-небудь, у кого немає підвладних йому осіб, помре, не залишивши розпоряджень про спадкоємця, то нехай його господарство візьме собі його найближчий агнат.
5. Якщо у вмерлого немає агнатів, нехай господарство, що залишилося після нього, візьмуть його родичі.
6. Згідно з Законом XII таблиць зберігачами над особами, яким не було призначено зберігача по заповіту, є їх агнати.
- 7а. Якщо людина впала в безумство, то нехай владу над нею самою і над її майном візьмуть її агнати або її родичі.
- 7б. (Ульпіан. I, 1, рг. D., XXVII, 10). Згідно з Законом XII таблиць марнотратнику заборонялося управління майном, що належить йому.
- 8а. (Ульпіан. Lib. sing. reg. XL, 1). Закон XII таблиць передавав патрону спадщину після римського громадянина з вільновідпущеників у тому випадку, якщо патрон, не маючи підвладних йому осіб, умирав, не залишивши заповіту.
- 9а. (Гордіан. I, 6, с. III, 36). Згідно з Законом XII таблиць майно, що перебуває в боргових вимогах вмерлого до інших осіб, безпосередньо, тобто без виконання якої-небудь юридичної формальності, розподіляється між спадкоємцями відповідно до їх спадкових часток.
- 9б. (Діоклетіан. I, 26, с. II, 3). Згідно з Законом XII таблиць борги вмерлого безпосередньо розділяються між його спадкоємцями пропорційно отриманим ними часткам спадщини.

Таблиця VI

1. Якщо хто укладає операцію самозакладу¹ або відчуження речі в присутності 5 свідків і вагаря, то нехай слова, які вимовляються при цьому, вважаються непорушними.
2. (Цицерон. Про обов'язки. III, 16). За XII таблицями вважалось достатнім представити доказ того, що було вимовлено при проведенні операції, і той, що відмовлявся від своїх слів, підлягав штрафу вдвічі.
3. Давність володіння відносно земельної ділянки встановлювалася в два роки, відносно всіх інших речей – в

¹ Nexum. Varro. De lingua latina. VII. 105: “Nexum називалася вільна людина, що віддала себе в рабство за гроші, які вона була винна, доти, поки не виплатить цього боргу”.

один рік.

4. Законом XII таблиць було визначено, що жінка, що не бажала встановлення над собою влади чоловіка фактом давнього з нею співжителства, повинна була щорічно відлучатися зі свого будинку на три ночі і таким чином переривати річне давнє володіння нею.
5. (А. Геллій. Атичні ночі. XX, 17, 7, 8). Власноручно відстояти свою річ при судообговоренні... це означає накласти руку на ту річ, про яку йде суперечка при судообговоренні, тобто, іншими словами, змагатися з противником, вхопитися рукою за спірну річ і в урочистих виразах відстоювати право на неї. Накладення руки на річ здійснювалося в певному місці в присутності претора на основі XII таблиць, де було написано: "Якщо хто-небудь власноручно відстоює свою річ при судообговоренні".
- 5б. (Павло. Фрагменти. 50). Закон XII таблиць затвердив відчуження речі шляхом операції, що здійснювалася в присутності 5 свідків і вагаря, а також шляхом відмови від права власності на цю річ при судообговоренні перед претором.
7. Нехай власник не торкає і не віднімає тих колод або жердин, що належать йому, але використаних іншою людиною на споруду будівлі або для посадки виноградника.
8. (Ульпіан. У 3 титулі 47 кн. Дигест). Закон XII таблиць не дозволяв ні віднімати, ні вимагати як свою власність украдені колоди і жердини, вжиті на споруду або для посадки виноградника, але надавав при цьому позов у подвійному розмірі вартості цих матеріалів проти того, хто був звинувачений у використанні їх.

Таблиця VII

1. Обхід (тобто незабудоване місце) навколо будівлі повинен бути шириною в два з половиною фути.
2. Треба помітити, що при позові про розмежування кордонів необхідно дотримуватися вказівки Закону XII таблиць, встановленої за прикладом наступного законодавчого розпорядження, яке, як кажуть, було проведено в Афінах Солоном: якщо вздовж сусідньої ділянки викопувався рів, то не можна було переступати кордони, якщо (ставилася) огорожа, то треба відступати від сусідньої ділянки на один фут, якщо будинок для житла, то відступати на два фути, якщо копають яму або могилу, відступати настільки, наскільки глибоко

- викопана яма, якщо колодязь – відступити на 6 футів, якщо саджають оливу або смоківницю, відступити від сусідньої ділянки на дев'ять футів, а інші дерева – на 5 футів.
3. (Пліній. Природна історія. 19, 4, 50). У XII таблицях не малося на увазі абсолютно слово “хутір”, а для позначення його користувалися часто словом “пой” – обгороджене місце, що має значення батьківського майна.
 4. (Цицерон. Про закони. I, 21, 55). XII таблиць забороняли придбання по давності межі шириною в 5 футів.
 5. (Цицерон. Про закони. I, 21, 55). Згідно з постановою XII таблиць, коли виникає суперечка про кордони, то ми проводимо розмежування з участю 3 посередників.
 6. (Гай. У 3 титулі 8 кн. Дигест). Згідно з Законом XII таблиць ширина дороги у прямому напрямі визначалася в 8 футів, а на поворотах – в 16 футів.
 7. Нехай (власники придорожніх ділянок) обгороджують дорогу, якщо вони не огороджують її каменем, нехай їдуть на в'ючній тварині, де побажають.
 - 8б. (Павло. У 8 титулі 43 кн. Дигест). Якщо струмок, що протікав по суспільній землі, або водопровід заподіював збиток приватному володінню, то власнику останнього давався позов на основі Закону XII таблиць про відшкодування збитків.
 - 9а. Закон XII таблиць наказував вживати заходів до того, щоб дерева на висоті 15 футів колом обрізалися для того, щоб їх тінь не заподіювала шкоди сусідній ділянці.
 - 9б. Якщо дерево з сусідньої ділянки схилилося вітром на твою ділянку, ти, на основі Закону XII таблиць, можеш пред'явити позов про прибирання його.
 10. (Пліній. Природна історія. XVI, 5, 15). Законом XII таблиць дозволялося збирати жолуді, що падають із сусідньої ділянки.
 11. (Юстиніан. 1.41, П. 1). Продані і передані речі стають власністю покупця лише в тому випадку, якщо він сплатить продавцеві куповану ціну або забезпечить йому яким-небудь чином задоволення його вимоги, наприклад, надасть поручителя або дасть що-небудь у вигляді застави. Так було постановлено Законом XII таблиць.
 12. Якщо спадкоємець робив наступне розпорядження: відпускаю раба на волю при умові, що він сплатить моєму спадкоємцеві 10000 сестерціїв, – то хоч би цей раб був відчужений від спадкоємця, він все-таки повинен отримати свободу при сплаті

покупцеві вказаної суми. Так було постановлено в Законі XII таблиць.

Таблиця VIII

1. (Цицерон. Про республіку. IV, 10, 12). XII таблиць встановили смертну страту за невелике число злочинних діянь, і в тому числі вважали за необхідне застосування її в тому випадку, коли хто-небудь склав або буде виспівувати пісню, яка містить в собі наклеп або паплюження іншого.
2. Якщо заподіє покалічення і не помириться з потерпілим, то нехай і йому самому буде заподіяне те ж саме.
3. Якщо рукою або палицею переламає кістку вільній людині, нехай заплатить штраф в 300 асів, якщо рабу – 150 асів.
4. Якщо заподіє образу, нехай штраф буде 25.
5. ...Зламає, нехай відшкодує.
6. Якщо хто поскаржиться, що домашня тварина заподіяла збиток, то Закон XII таблиць наказував або видати потерпілому тварину, що заподіяла шкоду, або відшкодувати вартість нанесеного збитку.
7. Якщо жолуді з твого дерева впадуть на мою ділянку, а я, вигнавши худобу, згодую їх їй, то згідно з Законом XII таблиць ти не можеш пред'явити позову, бо не на твоїй ділянці паслася худоба, ні про шкоду, заподіяну твариною, ні про збитки, нанесені неправомірним діянням.
- 8а. Хто лиху пісню співає...
- 8б. Нехай не переманює на свою ділянку чужого врожаю.
9. За XII таблицями смертним гріхом для дорослого було отравити або зжати в нічний час урожай з обробленого плугом поля. XII таблиць наказували таку приречену богині Церере людину стратити. Неповнолітнього, винного в подібному злочині, по розсуду претора або піддавали батожінню, або присуджували до відшкодування заподіяної шкоди в подвійному розмірі.
10. (Гай. Інституції. 9 титул 47 кн. Дигест). Закони XII таблиць наказували взяти в окови і після батожіння стратити того, хто підпалював будови або складені біля будинку скирти хліба, якщо винний здійснив це навмисно. Якщо пожежа сталася... по необережності, то закон наказував, щоб винний відшкодував

- збиток, а при його неспроможності був покараний.
11. У XII таблицях було наказано, щоб за злісну вирубку чужих дерев винний сплачував по 25 асів за кожне дерево.
 12. Якщо той, хто здійснив у нічний час крадіжку, убитий на місці, то нехай вбивство його буде вважатися правомірним.
 13. При світлі дня ... якщо чинить опір із зброєю в руках, склич народ.¹
 14. Децемвіри наказували вільних людей, спійманих на крадіжці, карали тілесно і видавали голову тому, у кого вчинено крадіжку, рабів же карали батоном і скидали зі скелі; але відносно неповнолітніх було постановлено: або карати їх по розсуду претора тілесно, або стягати з них відшкодування збитків.
 - 15а. Згідно з Законом XII таблиць був встановлений штраф у розмірі потрібної вартості речей в тому випадку, коли річ відшукувалася у будь-кого при формальному обшуку або коли вона була принесена до приховувача і знайдена у нього.
 - 15б. Закон XII таблиць наказує, щоб при здійсненні обшуку той, що обшукує, не мав ніякого одягу, крім полотняної пов'язки, і тримав у руках чашу.
 16. Якщо пред'являється позов про крадіжку, при якій злодій не був спійманий на місці злочину, нехай суд вирішує суперечку присудженням подвійної вартості речі.
 17. Законом XII таблиць забороняється придбання краденої речі.
 - 18а. (Тацит. Анналі. VI, 16). Уперше XII таблицями було постановлено, щоб ніхто не брав більше за один відсоток в місяць, тоді як до цього бралось з примхи багатих.
 - 18б. (Катон. Про землеробство. Передмова. 1). Предки наші мали звичай і поклали в законах присуджувати злодія до сплати подвійної вартості украденої речі, лихваря до стягнення в чотирикратному розмірі отриманих відсотків.
 19. (Павло). Згідно з Законом XII таблиць за річ, здану на

¹ Цицерон.: “Він також повідомив мені постанову XII таблиць, якою дозволялося убити нічного злодія, а також і денного, що чинить озброєний опір”. “XII таблиць забороняють вбивати денного злодія, якщо він, як сказано там, не захищається із зброєю, тому не може бути убитий той злодій, який приніс із собою зброю, але не користувався нею і не чинив опір; якщо ж він чинив опір при затриманні, то нехай потерпілий кричить, щоб його почули і прийшли на допомогу” (Цицерон. Про закони. – К., 1998. – С. 20-50).

зберігання, дається позов у подвійному розмірі вартості цієї речі.

- 20б. (Трифоніан. У 7 титулі 26 кн. Дігест). У разі розкрадання зберігачами майна їх підопічного потрібно встановити: чи не допустимо відносно кожного з цих зберігачів нарізно той позов у подвійному розмірі, який був встановлений у XII таблицях проти зберігачів.
21. Нехай буде відданий богам підземним (тобто прокляттю) той патрон, який заподіює шкоду своєму клієнту.
22. Якщо будь-хто брав участь при здійсненні операції як свідок або вагар, а потім відмовляється це засвідчити, то нехай він буде визнаний ганебним і втратить право бути свідком.
23. По XII таблицях, викритий у лжесвідченні скидався з Тарпейської скелі.
- 24б. (Пліній. Природна історія. XVIII. 3.12, 8-9). По XII таблицях, за таємне винищення урожаю призначалася страта... більш тяжка, ніж за вбивство людини.
26. ...У XII таблицях наказувалося, щоб ніхто не влаштовував у місті нічних зборищ.
27. Закон XII таблиць надавав членам колегій (співтовариств) право укладати між собою будь-які угоди, лише б цим не порушували якої-небудь постанови, що стосується громадського порядку. Закон цей, мабуть, був запозичений із законодавства Солона.

Таблиця IX

- 1-2. (Цицерон. Про закони. III, 4, 11, 19, 44). Привілеїв, тобто виступів на свою користь від закону, нехай не питають. Вироки про смертну кару римського громадянина нехай не виносять інакше, як в центуріатських коміціях... Славетні Закони XII таблиць містили дві постанови, з яких одна знищувала всякі відступи від закону на користь окремих осіб, а інша забороняла винести вирок про страту римського громадянина інакше, як в центуріатських коміціях.
3. (А. Геллій. Атичні ночі. XX, 17). Невже ти будеш вважати суворим постанову закону, що карає смертною стратою того суддю або посередника, які були призначені при судообговоренні для розгляду справи і були викриті в тому, що прийняли грошову винагороду по цій справі?
4. (Помпоній. У 2 титулі 1 кн. Дігест). Квестори, що були присутніми при виконанні смертних вироків, іменувалися

карними квесторами, про них згадувалося навіть у Законах XII таблиць.

5. (Марціан. У 4 титулі 48 кн. Дигест). Закон XII таблиць наказує страчувати того, хто підбурює ворога римського народу до нападу на Римську державу, або того, хто видає ворогу римського громадянина.
6. (Сальвіан. Про правління боже. VIII, 5). Постанови XII таблиць забороняли позбавляти життя без суду яку б то не було людину.

Таблиця X¹

1. Нехай мерця не ховають і не спалюють в місті.
2. Дерева для похоронного вогнища нехай сокирою не обтисують.
3. Обмеживши витрати на поховання трьома саванами, однією пурпуровою тунікою і десятьма флейтистами, Закон XII таблиць заборонив також і голосіння по покійних.
4. Нехай на похоронах жінки щік не дряпають і по вмерлих не голосять.
5. Нехай кісток мерця не збирають, щоб згодом здійснити поховання, за винятком лише того випадку, коли смерть спіткала на полі битви або на чужині.
- 6а. Крім того, в законах встановлюються ще наступні правила: відмінюється бальзамування рабів і пиття кругової чаші. “Без пишного скроплення, без довгих гірлянд, без курильниць”.
- 6б. В XII таблицях постановлено не ставити перед вмерлими напоїв з міррою.
7. Якщо хто-небудь був нагороджений вінком або сам особисто, або за своїх коней і рабів, що виступали на грі, або якщо вінок був даний йому за його доблесть, то при його смерті не заборонялося покласти вінок на вмерлого як у нього вдома, так і на форумі, рівним чином його рідним дозволялося бути присутніми на похоронах у вінках.
8. А також золота з небіжчиком нехай не кладуть. Але якщо у вмерлого зуби були скріплені золотом, то не забороняється поховати або спалити його з цим золотом.
9. Закон забороняє без згоди власника влаштовувати похоронне багаття або могилу на відстані ближче ніж 60 футів від будівлі, що належить йому.

¹ Приведені статті таблиці X присвячені культовим звичаям.

10. Закон забороняє придбання за давністю місця поховання, як і місця спалення трупа.

Таблиця XI

1. (Цицерон. Про республіку. II, 36). Децемвіри другого заклику додали дві таблиці упереджених законів, між іншим, санкціонували самим нелюдським законом заборону браків між плебеями і патриціями.

Таблиця XII

1. Законом було введено захоплення речі з метою забезпечення боргу, і згідно з Законом XII таблиць це було допущено проти того, хто придбав тварину для принесення жертви, не сплатив за неї купованої ціни, а також і проти того, хто не надав винагороди за здавання йому в наймання в'ючної тварини, з тією умовою, щоб плата за користування була вжита ним на жертвний бенкет.
- 2б. Злочини, скоєні підвладними особами або рабами, породжували позови про збитки, за якими господарю або власнику раба надавалося або відшкодувати вартість заподіяної шкоди, або видати голову винного... Ці позови встановлені або законами, або едиктом претора. До позовів, встановлених законами, належить, наприклад, позов про крадіжку, створений Законом XII таблиць.
3. Якщо приносить на судообговорення дрібну річ або заперечує самий факт судообговорення, нехай претор призначить трьох посередників і за їх рішенням нехай відшкодує збиток у розмірі подвійного прибутку від спірної речі.
4. Законом XII таблиць було заборонено жертвувати храмам ту річ, яка є предметом судового розгляду; в іншому випадку ми підлягаємо штрафіві в розмірі подвійної вартості речі, але ніде не з'ясовано, чи повинен цей штраф сплачуватися державі або тій особі, яка заявила домагання на дану річ.
5. У XII таблицях була постанова про те, що надалі будь-яке рішення Народних зборів повинно мати силу закону.

Література

1. Плутарх. Избранные жизнеописания. – М.: Изд-во “Правда”, 1990. – Т. 1.
2. Гиро П. Частная и общественная жизнь греков. – СПб.: Изд-во “Алтейя”, 1995.
3. Аристотель. Політика. – М., 1991.
4. Фукидид. История. – Т. 1. Репринт. воспроизведение изд. 1915 г. – СПб.: Пролог; София, 1994.
5. Плутарх. Застольные беседы. – Л.: Наука, 1990.
6. Фукідід. Кн. II / Цитується за англ. перекладом Бенджаміна Джовета. – Оксфорд, 1900.
7. Платон. Держава. Закони // Твори: В 3 т. – К., 1971. – Кн. IV.
8. Аристотель. Афіньська політика // Твори: В 4 т. – М., 1993. – Т. 4.
9. Фукідід. Кн. I // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
10. Плутарх. Перикл // Антологія світової філософії: В 4 т. – М., 1969. – Т. 1.
11. Евполід // Антологія світової філософії. – М., 1969. – Т. 1.
12. Платон. Держава // Антологія світової філософії. – М., 1969. – Т. 1.
13. Ісократ. Панегірик // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
14. Ісократ. Филип // Антологія світової філософії. – М., 1998. – Т. 4.
15. Демосфен. Промова проти Филипа // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
16. Плутарх. Демосфен // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
17. Stob. Plog, XIII, 48; Polidevk, VIII, 105.
18. Аристофан. Птаx // Хрестоматія з історії філософії. – М. 1998.
19. Платон. Закони // Твори: В 3 т. – М., 1971. – Т. 3.
20. Поллукс. Кн. III // Твори: В 3 т. – М., 1971.
21. Lebos, Inscriptions d’Asie Mineure, 1.
22. Michel, Recueil d’inscriptions grecques, 1.
23. Демосфен. Промова проти Аристократа // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – К., 1998. – Т. 1.
24. Лісій. Промови проти Никомаха // Хрестоматія з історії стародавнього світу. – К., 1974.
25. Аристотель. Політика // Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – К., 1998. – Т. 1.
26. Платон. Держава. Кн. V // Антологія світової політичної думки. – М., 1997.

27. Фукидід. Кн. IV // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
28. Ксенофонт. Грецька історія // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
29. Геродот. Кн. VII // Антологія світової політичної думки. – М., 1997. – Т. 1.
30. Плутарх. Олександр Великий // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
31. Нерсесянц. Політичні вчення Стародавньої Греції. – М., 1979.
32. Ксенофонт. Спомини // Хрестоматія з історії філософії. – М., 1998.
33. Ахманов А.С. Філософія від її зародження до Платона. – М., 1976.
34. Цицерон. Про державу. – К., 1998.
35. Цицерон. Про закони. – К., 1998.

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ 1. Історія Давньої Греції	5
1.1. Письмові джерела	6
1.2. Населення і влада	12
1.3. Державно-соціальний устрій Греції періоду Гомера	17
Розділ 2. Давня Спарта у VII-V ст. до н.е.	33
2.1. Виникнення Спартанської держави	33
2.2. Державний і суспільний лад Спарти	40
Розділ 3. Стародавня Аттика в VII-VI ст. до н.е.	47
3.1. Утворення афінського аристократичного поліса	47
3.2. Місто-держави	59
3.3. Перикл та афінська демократія	74
3.4. Дипломатія в Стародавній Греції	91
Розділ 4. Греція і Македонія	96
Розділ 5. Право грецького громадянства у зв'язку з розвитком міжнародних відносин	107
Розділ 6. Грецька культура класичного періоду	119
Розділ 7. Політико-правові вчення Греції	136
7.1. Міфи Стародавньої Греції та Стародавнього Риму як основа розбудови поглядів	136
7.2. Виникнення і розвиток політичних вчень у Греції	142
7.3. Основні риси афінського права	178

Розділ 8. Стародавній Рим	181
8.1. Царський період. Ранньореспубліканський Рим	181
8.2. Основні напрямки політичної і правової думки в Давньому Римі	206
8.3. Римське приватне право	233
 Післямова	 251
 Додатки	 253
 Література	 270

Колісніченко Анатолій Іванович
доктор історичних наук, професор

Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму

Навчальний посібник

Головний редактор *Н.Молодих*. Редактор, коректор *О.Шатун*,
О.Шемчук. Молодший редактор *І.Терентієва*. Технічний редактор,
комп'ютерна верстка *В.Кобзар*, *О.Луговський*.

Здано до набору 19.11.01. Підписано до друку 15.05.02. Папір
офсетний. Формат 60x84¹/₁₆. Гарнітура «Таймс». Обл.-вид. арк. 13,75.
Умовн. друк. арк. 17,13. Наклад 170 прим. Зам. № 125-к.

Видавництво МФ НаУКМА.
54003, м.Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
E-mail: primus@kma.mk.ua